

ATITUDINI POLITICE ALE STUDENȚILOR ROMÂNI

THOMAS J. KEIL Ph. D. *

Using both latent and observed variables, this paper is an attempt to describe the political attitudes of Romanian students in terms of path analysis. Data and specific path statistics are handled using LISREL. The model focuses upon a sample of 623 students questioned in 1991.

Folosind datele unei cercetări desfășurate în toamna anului 1991, studiul de față construiește și evaluează un model „cauzal” al atitudinilor politice ale studenților români. Modelul de bază concepe, întâi, atitudinile politice ale studentului ca funcție de apartenența geografică și diferitele trăsături ale statusului social.

În model, variabilele de status sînt considerate exogene și avînd efecte directe asupra a două atitudini politice intermediare : **auto-situarea** studenților pe un spectru politic de tipul dreapta-stînga și **nivelul de încredere** pe care aceștia o au în instituțiile de stat din România. Aceste atitudini politice intermediare sînt tratate ca variabile endogene în model. Modelul presupune, inițial, că variabila de poziție politică stînga-dreapta este „cauzal” anterioară nivelului de încredere în instituțiile de stat și, în plus, că poziția politică va avea un efect direct asupra încrederii instituționale.

A treia variabilă endogenă este optimismul politic. Este tratată ca o variabilă latentă avînd trei indicatori : dacă cel chestionat sprijină platforma vreunui partid politic, care este nivelul minim de participare politică ; părerea despre schimbările care e posibil să aibă loc în România în următorii zece ani ; și, în final, părerea studentului despre situația curentă din România. Această variabilă endogenă este presupusă ca depinzînd de variabilele exogene și de cele două variabile endogene anterioare. Fiind dat că a treia variabilă endogenă este tratată ca variabilă latentă (Joreskog și Sorbom 1989 ; Bollen 1989), modelul este estimat folosind strategia analizei structurilor de covarianță (Joreskog și Sorbom 1989) cu LISREL 7.

Date

Datele sînt luate dintr-o cercetare asupra studenților români desfășurată de-a lungul primului semestru al anului universitar 1991 — 1992. Cercetarea a fost condusă de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, sub

* Departamentul de Sociologie, Universitatea Louisville, K.Y. S.U.A. și bursier Fulbright, profesor la Facultatea de Sociologie, Universitatea București

conducerea prof. dr. Cătălin Zamfir. Structura a inclus un eșantion aleator de studenți. Numărul total de studenți cercetați a fost 1024. Analiza de față, după eliminarea tuturor cazurilor pentru care datele erau nerelevante, s-a bazat pe 893 subiecți, ceea ce înseamnă 88% din totalul inițial interviuat.

Metode

Întrucât câteva variabile sînt dihotomice, altele ordinale și altele sînt variabile interval, începem analiza prin generarea unei matrice de corelații tetracorice, biseriale, policorice, poliseriale și Pearson produs-moment (Joreskog și Sorbom 1986, 1989) și o matrice de varianțe și covarianțe asimptotice (Joreskog și Sorbom 1986, 1989) pentru procedura estimării prin metoda celor mai mici pătrate. Am estimat, de asemenea, o inversă a matricei de varianță-covarianță, aceasta servind ca matrice de ponderi în procedura de estimare a celor mai mici pătrate ponderate (Bollen, 1989). După cum notează Browne (1984), o estimare a celor mai mici pătrate ponderate va produce estimări eficiente de parametri cînd datele nu îndeplinesc toate condițiile inițiale ale producerii obișnuite de estimare prin cele mai mici pătrate.

Corelațiile tetracorice sînt estimatori ai direcției și intensității asocierii dintre două variabile dihotomice. Corelațiile biseriale sînt estimatori ai direcției și intensității relației dintre o variabilă dihotomică și o variabilă interval. Corelațiile policorice sînt estimatori ai direcției și intensității relației dintre o variabilă dihotomică și o variabilă interval. Corelația policorică măsoară direcția și intensitatea asocierii dintre două variabile ordinale sau dintre o variabilă dihotomică și o variabilă ordinală (Joreskog și Sorbom 1986, 1989).

Variabilele exogene, sau predeterminate, în model sînt :

- 1) dacă tatăl subiectului are o ocupație intelectuală — dacă da, răspunsul primește scorul 1, dacă nu are o ocupație intelectuală, primește scorul 0 ;
- 2) subiecții de sex masculin primesc scorul 1, cei de sex feminin 0 ;
- 3) subiecții care locuiesc în mediu urban sînt cotați cu 1, cei din arii suburbane și rurale primesc 0 ;
- 4) subiecții care își identifică statusul etnic drept român primesc scorul 1, cei care sînt de altă naționalitate, de pildă maghiari sau romi, primesc scorul 0.

Variabilele endogene sau variabilele ale căror „cauze” sînt considerate ca făcînd parte din model sînt :

- 1) **poziția politică** — acesta este un indicator de o întrebare (vezi Anexa 1) pentru această întrebare și pentru toate celelalte) care măsoară auto-plasarea subiectului pe scala unui continuum politic stînga-dreapta. Cu cît scorul acestui indicator este mai mare, cu atît subiectul pretinde că e lăsat mai spre dreapta. Cu cît scorul este mai mic, cu atît mai la stînga e respondentul ;
- 2) **înerederea instituțională** — acesta este un index bazat pe suma scorurilor la o serie de itemi indicînd nivelul lor de încredere în președinte, parlament, guvern, sistemul de justiție, armată, poliție, SRI. Credibilitatea acestui indice compus este 0.87. Atît variabila de poziție politică, cît și măsura

încrederii în instituțiile publice au numai un indicator, astfel încât nu e necesară introducerea erorii de măsură în ecuațiile modelului;

3) a treia variabilă endogenă este o variabilă latentă măsurată prin trei indicatori. Aceștia sînt: întîi, dacă subiectul sprijină sau nu platforma unui partid politic. Este o variabilă dihotomică: dacă da, scorul este 1, dacă nu, 0. Al doilea indicator este părerea subiectului despre schimbările care e de presupus că vor avea loc în România în următorii zece ani. Acesta este un indice obținut prin sumare, cu credibilitatea 0.82. Indicatorul final este de asemenea un indice compus care măsoară părerea subiectului asupra situației politice curente din România. Ca și ceilalți indici compusi, are un indice acceptabil de credibilitate, adică 0.76.

Rezultate

Începem analiza prin estimarea unui model recursiv „complet saturat” folosind modelul celor mai mici pătrate ponderate. Modelul a fost estimat de corelația, varianța-covarianța asimptotice și matricele de ponderi produse de programul PRELIS (Joreskog și Sorbom, 1986). Matricea de corelații este prezentată în Fig. 1.

Matricea de corelații pentru modelul cu cele mai mici pătrate ponderate									
	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	X1	X2	X3	X4
Y1	1.00								
Y2	-0.23	1.00							
Y3	0.16	0.09	1.00						
Y4	0.08	0.18	0.15	1.00					
Y5	0.02	0.14	0.27	0.28	1.00				
X1	0.17	0.05	0.06	0.02	0.06	1.00			
X2	0.18	-0.07	-0.01	0.18	0.08	-0.07	1.00		
X3	0.22	-0.06	0.10	0.01	-0.03	0.33	-0.08	1.00	
X4	0.06	0.23	-0.12	0.07	0.04	0.18	-0.25	-0.06	1.00

unde:

- Y1 = poziție politică
- Y2 = încredere instituțională
- Y3 = decizie de a sprijini o platformă politică
- Y4 = părerea despre schimbările posibile
- Y5 = părerea asupra condițiilor curente din România
- X1 = profesia tatălui
- X2 = sexul
- X3 = reședința
- X4 = originea etnică

Fig. 1

Într-un model complet saturat, sînt incluși toți coeficienții *path* recursivi. Trecem apoi la eliminarea coeficienților nesemnificativi, cite unul, din ecuații. Pentru a fi considerat semnificativ statistic și, astfel, pentru a fi reținut în model, un coeficient trebuie să fie egal cu sau mai mare decît 3/2 din eroarea sa standard.

Această eliminare graduală conduce la modelul prezentat în Fig. 2.

Model cu cele mai mici pătrate ajustate					
LAMBDA Y					
	Eta1	Eta2	Eta3		
Y1	1.000	0.000	0.000		
Y2	0.000	1.000	0.000		
Y3	0.000	1.000	0.784		
Y4	0.000	0.000	0.537*		
Y5	0.000	0.000	1.000		
BETA					
	Eta1	Eta2	Eta3		
Eta1	_____	_____	_____		
Eta2	-0.209	_____	_____		
Eta3	0.084	0.165	_____		
GAMMA					
	X1	X2	X3	X4	
Eta1	0.105	0.199	0.205	_____	
Eta2	_____	_____	_____	0.214*	
Eta3	_____	0.089	_____	_____	
PSI					
	ETA1	ETA2	ETA3		
PSI	0.906	0.907	0.292		
THETA EPSILON					
	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
EPSILON	0.000	0.000	0.799	0.905	0.672
EFECTE INDIRECTE ALE X ASUPRA ETA					
	X1	X2	X3	X4	
ETA1	-----	-----	-----	-----	
ETA2	-0.022*	-0.042	-0.043	-----	
ETA3	0.055**	0.010*	0.035**	-----	
EFECTE INDIRECTE ALE ETA ASUPRA ETA					
	ETA1	ETA2	ETA3		
ETA1	-----	-----	-----		
ETA2	-----	-----	-----		
ETA3	-0.034*	-----	-----		

Fig. 2

Din Fig. 2 se vede că variabila măsurând poziția politică (Y1) este considerată ca fiind măsurată fără eroare. Este prima variabilă endogenă. Și a doua variabilă endogenă este măsurată printr-un singur indicator,

un indice compus pentru încrederea instituțională (Y2). A treia — și ultima — variabilă endogenă este un indicator multiplu al unei variabile latente. Cei trei indicatori sînt :

- a) dacă subiectul sprijină platforma politică a vreunui partid politic (Y3) ;
- b) părerea subiectului despre schimbările ce vor avea loc în România în următorii zece ani, un scor mai mare indicînd mai mult optimism în privința viitorului (Y4) ;
- c) părerea subiectului asupra condițiilor curente din România (Y5).

Măsura variabilei latente este definită prin Y5. Toți cei trei indicatori au contribuții semnificative statistic la cea de-a treia variabilă latentă.

În privința efectelor variabilelor exogene asupra variabilelor endogene, matricea pentru γ din Fig. 2 arată că studenții ai căror tați sînt intelectuali (X1) sînt mai dispuși să se autoconsidere mai de dreapta din punct de vedere politic (Y1) decît ceilalți studenți. Bărbații (Y2) sînt mai aproape de dreapta decît femeile și, în fine, studenții cu origine urbană (Y3) sînt mai aproape de dreapta politică decît studenții cu origine suburbană (X4). Naționalitatea (X5) nu are efect semnificativ asupra poziției politice în versiunile inițiale ale modelului.

Singura variabilă exogenă care are efect semnificativ statistic direct asupra celei de-a doua variabile endogene, încrederea instituțională (Y2), este naționalitatea. Românii au nivel mai înalt de încredere instituțională decît cei care nu sînt români. Eliminînd celelalte variabile exogene din această ecuație, una cite una, nu se produc efecte semnificative. Deci nu putem respinge ipoteza că ele nu ar avea efecte semnificative asupra încrederii instituționale.

Pentru a treia variabilă endogenă, care măsoară optimismul politic al subiectului, doar sexul, printre variabilele exogene, are efect semnificativ statistic direct. Bărbații apar ca fiind mai optimiști decît femeile. Nici una dintre celelalte variabile exogene nu influențează semnificativ variabila în discuție.

Cît despre efectele pe care variabilele endogene le au una asupra celeilalte, poziția politică (Y1) are un efect negativ direct, semnificativ statistic, asupra încrederii instituționale (Y2). Cu cît studentul se auto-plasează mai spre dreapta politică, cu atît este mai scăzut nivelul de încredere instituțională.

Pe de altă parte, cu cît e mai de dreapta un student, cu atît este mai înalt nivelul său de optimism în privința condițiilor curente din România și a schimbărilor viitoare (Y3). Studentul de stînga are nivel mai scăzut de optimism în privința prezentului și viitorului și nu sprijină vreo platformă politică.

Încrederea instituțională (Y2) are efect pozitiv direct, semnificativ statistic, asupra optimismului (Y3). Cu cît este mai înalt nivelul de încredere instituțională, cu atît este mai înalt nivelul de optimism.

În plus față de efectele lor directe, variabilele exogene au și efecte indirecte asupra variabilelor endogene. Dacă tatăl subiectului este intelectual, apare un efect negativ indirect, semnificativ, asupra încrederii instituționale, chiar dacă nu există un efect direct semnificativ. E mai puțin probabil ca fiii de intelectuali să aibă nivel ridicat de încredere instituțională, pentru că e mai probabil să fie situați înspre dreapta politică și,

cum s-a stabilit mai sus, acei subiecți cu orientare de dreapta au nivel scăzut de încredere instituțională.

Și sexul are efect indirect semnificativ asupra nivelului de încredere instituțională. E mai puțin probabil ca bărbații să aibă un nivel de încredere instituțională mai ridicat decât femeile. Ca și în cazul copiilor din familii de intelectuali, variabila mediatoare pentru sex și încredere instituțională este poziția politică. Deoarece e mai probabil ca bărbații să se autositueze mai spre dreapta politică, e mai puțin probabil ca ei să aibă scoruri ridicate ale indicelui de încredere instituțională.

Ca și cele două variabile exogene considerate anterior, originea geografică urbană are efect indirect negativ asupra încrederii instituționale. Deoarece studenții cu origine urbană sînt mai de dreapta, ei sînt mai aproape de a manifesta nivel scăzut de încredere politică decât studenții cu origine rurală și suburbană.

Singura variabilă exogenă care are efect indirect semnificativ asupra optimismului este sexul. Bărbații au nivel de optimism mai ridicat decât femeile deoarece în parte, bărbații sînt situați politic spre dreapta și subiecții de dreapta manifestă mai mult optimism decât cei de stînga.

Poziția politică are un efect indirect negativ asupra optimismului (Y3). Acest lucru apare ca un rezultat al efectului direct negativ al poziției politice asupra încrederii instituționale.

În urma examinării efectelor recursive directe și indirecte ale variabilelor exogene asupra variabilelor endogene, precum și efectele recursive directe și indirecte ale variabilelor endogene, putem considera acum structura efectelor totale, care este „suma” efectelor directe și indirecte din cadrul modelului.

Pentru prima variabilă endogenă, **poziția politică (Y1)**, efectele directe ale variabilelor *intelectual*, *sex* și *urban* sînt egale cu efectele totale, pentru că nu există efecte indirecte. În plus, *român* nu are vreun efect total asupra poziției politice, pentru că nu are nici efect direct, nici efect indirect.

Pentru a doua variabilă endogenă, **încrederea instituțională (Y2)**, efectele totale ale variabilelor *intelectual*, *sex* și *urban* sînt egale cu efectele lor indirecte, deoarece modelul nu are căi (*paths*) directe între ele și Y2. Efectul total al variabilei *român* este egal cu efectele sale indirecte, deoarece modelul nu presupune vreo legătură indirectă între *român* și **încrederea instituțională**.

În cazul celei de-a treia variabile endogene, **optimismul**, singura variabilă exogenă cu efect total semnificativ statistic este *sexul*. Admite atât efect direct, cit și indirect asupra optimismului. Efectul indirect este mediat de Y1, poziția politică.

În privința efectelor totale ale variabilelor endogene, efectul total al **poziției politice** asupra **încrederii instituționale** este egal cu efectul direct al variabilei respective. Oricum, efectele sale totale asupra **optimismului** sînt un rezultat al efectului direct pe care poziția politică îl are asupra optimismului, plus efectul indirect pe care îl are asupra optimismului prin efectele sale asupra încrederii instituționale. Deoarece efectul direct este pozitiv și efectul indirect negativ, efectul total al **poziției politice** asupra **optimismului** este intrucitva mai mic decât efectul direct.

Concluzii

Am dezvoltat un model *path* recursiv pentru a explica relațiile din cadrul unei combinații de variabile de status și atitudini politice printre studenții români. Modelul, așa cum s-a arătat, folosește un grad satisfăcător de adecvare.

În principal, rezultatele arată, că în România post-revoluționară, tendința de auto-definire ca fiind politic de dreapta este funcție de poziția socială din care provine studentul, sex și origine geografică. Studenții din familii de intelectuali (statusul tatălui), de sex masculin și cu origine urbană sînt mai apropiați de o auto-situare spre dreapta politică decît studenții din familii cu status social scăzut, decît femeile, decît studenții provenind din mediu rural sau suburban.

În schimb, poziția politică are un efect direct semnificativ asupra nivelului de încredere instituțională al studentului și asupra optimismului. Studenții care se auto-situează spre dreapta politică au mai puțină încredere în instituțiile publice decît studenții auto-definiți spre stînga. Totuși, studenții de dreapta tind să aibă grade mai înalte de optimism decît studenții care nu sînt de dreapta.

În modelul nostru, poziția politică este importantă nu numai din cauza efectelor directe asupra încrederii instituționale și optimismului, dar și din cauza modului în care mediază efectele variabilelor exogene asupra încrederii instituționale. Datorită efectelor directe pe care variabilele *intelectual*, *sex* și *urban* le au asupra poziției politice, toate acestea trei au și efecte indirecte, negative, semnificative statistic, asupra încrederii instituționale, chiar dacă nici una nu are un efect direct statistic semnificativ asupra acestei variabile endogene. Similar, *sexul* are efect indirect semnificativ asupra optimismului, datorită relației directe dintre *sex* și poziția politică și efectului poziției politice asupra optimismului.

E important de observat că efectele indirecte ale variabilelor exogene asupra optimismului ar putea fi mai mari în lipsa efectelor indirecte negative ale variabilelor endogene asupra optimismului prin căile (*paths*) compuse, de la poziția politică spre încrederea instituțională pînă la optimism. Această cale compusă produce un efect indirect negativ care micșorează efectul indirect pozitiv provenind prin poziția politică spre optimism. Similar, calea compusă de la poziție politică prin încredere instituțională spre optimism coboară efectul total al poziției politice asupra optimismului.

Rezultatele demonstrează cu claritate că atitudinile politice ale studenților români sînt produsul unui sistem complex de efecte directe și indirecte ale variabilelor de status. În plus, am arătat că nivelul de optimism al studentului este de asemenea un produs al ideologiei politice la care subscie, în termeni de auto-plasare de la stînga la dreapta pe un spectru politic. Ideologia politică influențează și nivelul de optimism al studentului. Analog, încredere instituțională este un produs al variabilelor de status și influențează și ea nivelul de optimism ale studenților români.

Studiile viitoare în această arie a atitudinilor politice ale studenților necesită o direcționare înspre testarea acestui model de bază pe un eșanțion independent. În plus, e nevoie de mai mult efort teoretic îndreptat

spre identificarea variabilelor adiționale care ar putea să aducă mai multă specificitate acestui model de bază. Evident, cercetătorii se pot gândi la orice număr de variabile adiționale care ar putea fi folosite pentru a face modelul cât mai exact, astfel încât cunoștințele asupra efectelor unor factori variați asupra formării atitudinilor politice ale studentului să devină mai precise și mai cuprinzătoare.

BIBLIOGRAFIE

- * Kenneth A., Bollen, *Structural Equation with Latent Variables*, New York, John Wiley and sons, 1989.
- * M.W., Browne, *Asymptotically distribution free methods for the analysis of covariance structure*, in *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 37, 62-83, 1984.
- * Karl G. Joreskog, and Dag Sorbom, PRELIS, Mooresville, 1986 IN: Scientific Software, Inc.; 1989: LISREL 7 User Reference Guide, Mooresville, IN: Scientific Software, Inc.

ANEXA 1: ÎNTREBĂRILE FOLOSITE

Sursa: Chestionar I.C.C.V., 1991

1. SEXUL

1. masculin
2. feminin

2. NAȚIONALITATEA

1. ron-ână
2. maghiară
3. germană
4. alta

3. PROFESIA TATĂLUI

1. ȋaran
2. muncitor
3. funcționar
4. intelectual
5. patron
6. alte
7. nu este cazul

4. DOMICILIU STABIL

1. urban
2. rural

5. ÎN ORIENTAREA POLITICĂ, UNDE VĂ SITUAȚI DUMNEAVOASTRĂ, PE URMAȘ-TOAREA SCALĂ?

Stînga	Centru			Dreapta			
politică	1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7	

6. CÎTĂ ÎNCREDERE AVEȚI ÎN:

	Foarte mică	Mică	Potrivită	Mare	Foarte mare
- Președinte	1	2	3	4	5
- Parlament	1	2	3	4	5
- Guvern	1	2	3	4	5
- Justiție	1	2	3	4	5
- Armată	1	2	3	4	5
- Poliție	1	2	3	4	5
- S.R.I.	1	2	3	4	5
- Liga studenților	1	2	3	4	5

7. CUM CONSIDERAȚI CĂ VA ARĂTA SOCIETATEA ROMĂNEASCĂ PESTE 10 ANI, ÎN RAPORT CU PREZENTUL?

- 1) O societate mai săracă 1 2 3 4 5 O societate mai bogată
- 2) O situație internațională mai tensionată, mai amenințată de război 1 2 3 4 5 O situație internațională mai destinsă, mai pașnică
- 3) Mediu ambiant mai poluat 1 2 3 4 5 Mediu ambiant mai curat
- 4) Oameni mai nefericiți 1 2 3 4 5 Oameni mai fericiți
- 5) O societate mai indiferentă la nevoile oamenilor 1 2 3 4 5 O societate mai preocupată de nevoile oamenilor
- 6) O societate condusă dictatorial 1 2 3 4 5 O societate condusă mai democratic
- 7) Control mai scăzut al fiecăruia asupra vieții publice 1 2 3 4 5 Control mai mare al fiecăruia asupra vieții publice
- 8) Posibilități mai reduse de participare la viața politică 1 2 3 4 5 Posibilități mai mari de participare la viața politică
- 9) Drepturile cetățenești mai puțin respectate 1 2 3 4 5 Drepturile cetățenești respectate mai mult

8. CUM CONSIDERAȚI CĂ ARATĂ SOCIETATEA ROMĂNEASCĂ ÎN PREZENT?

- 1). Partidele politice (cele mai multe) sînt interesate numai de obținerea puterii 1 2 3 4 5 Sînt interesate și de binele țării
- 2). Oamenii politici (cei mai mulți) sînt interesați numai de obținerea puterii 1 2 3 4 5 Sînt interesați și de binele țării
- 3). În momentul de față oamenii se gîndesc numai la interesele lor personale 1 2 3 4 5 Se gîndesc nu numai la interesele lor personale ci și la interesele generale

NOTĂ : întrebările respectă ordinea din chestionar.